

ZANIMLJIVI ZAPISI I DJELA

Piše: Dr. Ivan Mužić

DRŽAVOTVORNOST DINARSKIH HRVATA

Švicarski antropolog Eugen Pittard u svom djelu "Les peuples des Balkans" (1917. god.) ustvrdio je da "dinarska rasa živi kompaktno bez obzira na narodnost u Dalmaciji, i stolnoj Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Albaniji i dijelu Grčke. Ta rasa potječe od prasadilaca balkanskog poluotoka...". I u današnjih Hrvata postoji snažna dinarska komponenta

Da i mi Hrvati imamo u svom biološkom sklopu dinarsku dominantu i da su iz nje nikli najoriginalniji predstavnici našeg naroda, poznata je stvar, premda se ne može odbiti činjenica, da su i predstavnici drugih rasnih tipova davali svoje prinose kod našega političkoga i kulturnog razvoja... Pittard je dokazao, da je dinarski rasni tip više raširen u krajevima naseljenim Hrvatima, nego Srbima, piše Filip Lukas, Hrvatska revija Zagreb, br. 10, 1937.

Brdansko ojkanje

Dvorniković je kao iskusni etnopsiholog na temelju neposrednih zapažanja zaključio da postoji "balkanski etnički kontinuitet", odnosno da je čovjek "na dinarskom kršu... prastari Ilir". (Vladimir Dvorniković, Karakterologija Jugoslavena, Izd. Geca Kon, Beograd, 1939. str. 86.-87., 303.). Žarko Trebješanin točno prosuđuje da Dvornikovićeva teoretska konstrukcija pojma "Jugosloven" karakterološki odgovara Cvijićeve "dinarskom tipu", odnosno gorštaku.

Dvorniković je posebno osjetio da je "brdansko ojkanje" na dinarskom području starobalkanski "muzičko-morfološki praoblik". Dinko Tomašić navodi da u Hrvatskom zagorju, gdje je očuvana zadružna kultura i gdje je poezija obredna ili lirska, nema ni traga herojskoj poeziji ili herojskim tradicijama (D. Tomašić, Društveni razvitak Hrvata. Izd. Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1997., str. 30.). I Olinko Delorko ističe da hrvatski kajkavci poznaju samo kraću lirsku pjesmu (O. Delorko, Narodne epske pjesme, I, Zagreb, 1964., str. 220.).

Jezični dokazi

Ispravnost Dvornikovićeva zaključivanja potvrdio je Živko Mikić, koji je brojnim ispitivanjima kostura dokazao antropološki kontinuitet dinarskog čovjeka na području rimske Dalmacije od prapovijesti od dolaska Turaka, a i kasnije. Etnički je element starosjeditelja - u antropološkom i duhovnom smislu - gotovo neusporedivo veći u odnosu na sve doseljenike na teritorij rimske Dalmacije. Đuro Basler to zaključuje ovako: "Vama već sada mogu reći da mi arheolozi u Sarajevu tvrdimo da je nakon invazije Slavena i Avara u zemlji ostalo najmanje 85 posto starog stanovništva, a da slavenska komponenta neće biti veća od 10 do 12 posto. To mišljenje zastupa i dr. Zdravko Marić." (Đ. Basler u pismu koje je uputio autoru iz Sarajeva dne 24. travnja 1989.).

Jezik je na zapadnom Balkanu bio u biti isti u antičko doba kao i danas. "Službeni, diplomatski jezik, kao i jezik Crkve i poslije doseljenja Hrvata u novu domovinu bio je, kao i svuda na Zapadu, latinski jezik. Ipak iz kasnog antičkog vremena imamo podatke o slavenskom jeziku i pismenosti na ovim prostorima. Svjedoče o tome sačuvane neke nedvojbeno slavenske riječi - cerna (crna), bog Dobrat, piće medos i dr. - kao i pojedina nelatinska slova u osobnim imenima na nadgrobnim spomenicima, koja su inače klesana službenim latinskim jezikom...

Nedostatak tragova

Kod razrješenja pitanja postanka hrvatskog naroda, moramo uzeti u obzir još jednu činjenicu. Stari grčki pisci opširno pišu o masovnim prijelazima Slavena preko donjeg Dunava i njihovu naseljavanju u istočne pokrajine Bizantskog Carstva (Meziju i Trakiju), a nema nikakva spomena o sličnim naseljavanjima Slavena u zapadne pokrajine Balkanskog poluotoka. I to bi potvrđivalo istinitost podataka o slavenskom karakteru starosjeditelja u tim pokrajinama, a koje su stari pisci nazivali različitim imenima: Veneti, Vendi, Iliri, Kureti. Budući da su oni prema došljacima i osvajačima Hrvatima (bili ovi Goti ili ne) bili većina, sasvim je prirodno da su živeći stoljećima zajedno u istoj državi Hrvati prihvatili slavenski jezik starosjeditelja." (Benedikta Zelić, Problematika postanka i pokrštenja hrvatskog naroda. U knjizi I. Mužić, Hrvati i autohtonost na teritoriju rimske provincije Dalmacije. Zagreb, 1998., str. 31.-33.).

Od Slavena, koji su prema nekim pretpostavkama u masama pristigli u VI. i VII. stoljeću, nije ostao gotovo ni jedan trag u fizičkoj (antropološkoj) i duhovnoj baštini, a on bi se morao osjetiti da su se oni masovno doselili. Ostaje kao jedina mogućnost da se doseljavanje sa sjevera stalno događalo, ali samo u manjim (ratničkim) društinama koje su se zbog svoje malobrojnosti u odnosu na starosjeditelje potpuno u njih pretopili. Čak su prihvatili i organizaciju vlasti starosjeditelja. Liburni su do u rimsko doba bili organizirani u četrnaest općina. Sasvim je vjerojatno da su Hrvati nakon doseljenja preuzeli teritorijalnu podjelu ilirskih općina. Konstantin Porfirogenet navodi četrnaest starohrvatskih županija koje su bile političko-upravne ustanove. Spomenuli smo da su sjedišta starohrvatskih župa u sjevernoj Dalmaciji bila pretežno u prvotnim sjedištima ilirskih općina. Zato je vjerojatno da im se i područje poklapalo. Podžupanije su, možda, odgovarale ilirskim seoskim zajednicama ili manjim političkim jedinicama. Stara hrvatska plemenska organizacija od 12 plemena nalazila se uglavnom na području sjeverne Dalmacije, upravo na području Liburna. Veze s ilirskom organizacijom nameću se same od sebe, tim više što je S. Gunjača uvjerljivo dokazao da se Petrova gora ili planina Gvozd, na kojoj se odigrala sudbonosna bitka posljednjega hrvatskog kralja Petra s Mađarima, nalazila ne u gornjoj Hrvatskoj već u srednjoj Dalmaciji. Tim je razumljiv ugovor o personalnoj uniji (Pacta conventa) između 12 hrvatskih plemena i kralja Kolomana nakon te bitke. (Šime Batović-Olga Oštrić, Tragovi, ilirske kulturne baštine u narodnoj kulturi našeg primorskog područja. Simpozij: Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slavena, ANUBiH, posebna izdanja, knjiga XII., Sarajevo, 1969., s. 276.).

Borba i lukavstvo

Temeljna osobina dinarskog čovjeka od prapovijesti do naših dana očitovala se u njegovoj snažnoj ratničkoj naravi. "Dinarski tip je prototip muškarca, možda najizraženiji uopće među svim bijelim rasama: sama ideja i utjelovljenje toga tipa... Sirov, snažan i marcijalan morao je biti taj ilirski čovjek. Violentnost koja se stalno pominje kada je riječ o dinarcima, vjerovatno se u Ilira nalazila u još elementarnoj formi. T. Livaja govoreći o ilirskom kralju Genciju, ističe njegovu urođenu plahovitost "violentia insita ingenio". A Geli je priča da je pogled u Ilira bio tako strašan i fascinativan da su mogli njime "ubiti čovjeka"...I lukavstvo proizilazi iz ilirskog karaktera, što je sasvim u stilu brđanskog plemenika. Ima ih koji suhoparnost i neki grubi racionalizam smatraju dubljom psihičkom oznakom Ilira, više nego svu njihovu divlju hrabrost i ratničku violentnost. Junaštvo i lukavstvo usporedo se oštire - u borbi. Pored violentnosti odlikuju se i današnji dinarci, a naročito jugoslavenski, jakom crtom biološke pronicljivosti. Otuda i smisao za poslove, trgovinu i - prijevaru, jer i to je također jedna forma borbe". (Dvorniković, Karakterologija, s. 208., 295.-296.) Dinarci su, a posebno Ličani, u prošlosti bili poznati kao elitni ratnici. "Vele da je rodom iz Like bilo dvjesto generala...Ti su graničari pripadali među najbolje vojnike svijeta, pa je i sam Napoleon rekao da su Hrvati prvi vojnici na svijetu." (J. Zidarić, Stanovnici hrvatskoga krša. Hrvatska prosvjeta, XIX/1932., 10,226.). U borbi za narodni opstanak, a kasnije i u otporu turskim osvajanjima posebno su se isticali hrvatski hercegovački plemićki rodovi (Balinovići, Ivaniševići, Laste-Margetići, Lučići, Šoići i drugi). Dinarac vjeruje da mediteranski i zagorski tip hrvatskoga čovjeka nije revolucionaran i da su bune Matija Ivanića i Matije Gupca historiografske izmišljotine.

Opažena je činjenica da je i čovjek širega dinarskoga područja koji živi u nizinama i koji se pretežno bavi zemljoradnjom biološki mekši.

"Tvrđi" i "meki"

Prema Hadžijahićevim istraživanjima u Bosni je na islam najviše prelazilo seljačko stanovništvo u nizinama. Cvijić je nekritički vjerovao u moć bosanskih franjevaca kad je pisao da su oni u Bosni stvorili krotke kršćane, a nije razmišljao o tome zašto to franjevcima nije uspjelo u Hercegovini. Osim toga da katolici u Bosni nisu "meki" dokazuje njihovo trajno održanje na svojim djedovskim prostorima usprkos svim progonima.

Istina je čak da se primorski ljudi, posebno oni na otocima, nisu degenerirali zahvaljujući isključivo priljevu biološki zdrava elementa iz dinarskog krša. U dinarcima prevladava kult snage i snalažljivosti. Taj element posebno zadivljuje hrabrost u snazi, a karakterizira ga i subjektivno vrednovanje etičkih norma dobra i zla. Dinarac poznaje sam strah od tajanstvenih, odnosno od nadzemaljskih sila.

Mit junaštva

Dinarski mentalitet je u biti isti u pravoslavni i katolika. U snažnom dinarskom tipu hrvatskoga i srpskog čovjeka naslućujemo gotovo istu psihosomatsku konstituciju. Dinko Šimunović, koji je u mladosti veliki dio života proveo u Dalmatinskoj zagori, osjećao je tu istobitnost pravoslavnog i katoličkog elementa. Junaštvo je u jednih i u drugih glavno mjerilo vrijednosti. "Radi toga je i veselo u manastiru uvijek bilo, a stari kaluđeri više su govorili o junaštvu nego o molitvi.

Spominjalo se, koji je od njih na konju bolji "binjedžija" bio, koji li kamenom odbacio dalje ili mu jasno grlo bolje uz gusle ječalo. A po zidovima i uglima, među mrkim portretima monaha, visjelo oružje svake ruke". (D.Šimunović, Izabrana djela, Zagreb, 1996., s. 368.)

Primorski Hrvati osjećajući identičnost pravoslavnog i katoličkog elementa sve brdsko stanovništvo bez obzira na vjeru i narodnost nazivaju Vlasima. Po mišljenju većine povjesnika, iako se to ne može generalizirati, imena Vlah i pastir bili su dugo vremena sinonimi. Naziv vlah ("vlaj") dugo je bio oznaka za socijalni status. Nužno je napomenuti da je pogrdni smisao riječi Vlah pridavan raznim kategorijama stanovništva i da se odnosio samo na Srbe. Fran Kurelac, ističući da su Vlasima u užoj Hrvatskoj i Sloveniji nazivani Srbi, u Bosni pravoslavni katolici, u Dubrovniku seljaci, u Srbiji i Dalmaciji Rumunji, u primorju Talijani, piše i ovo: "Čudno je to s imenom Vlah. Koga god preziremo toga danas Vlahom zovemo." (Kurelec, Fluminensia, Zagreb, 1862. s. 215.)

Vlast muškaraca

U Bosni (Vareš) pravoslavni se i danas nazivaju Vlasima, ali u pogrdnom smislu upotrebljava se riječ "vlašina". U Dalmaciji stanovnici cijelog obalnog pojasa nazivaju Vlasima sve Zagorce bez obzira na vjeru, zanimanje i društveni položaj. U poveljama srpskih i bosanskih vladara iz prvih desetljeća XIII. stoljeća Vlasima se nazivaju i Dubrovčani. (Leksikon srpskog srednjeg veka, Beograd, 1999. s. 86.). Međutim u Dubrovniku i u dubrovačkom zaleđu (prema usmenom kazivanju prof. Ivana Boškovića) od pamtivijeka katoličko stanovništvo naziva Vlasima samo pravoslavne. Dinarac prožet ratničkim mentalitetom obrađivanje zemlje očekuje od drugih sunarodnjaka, a često i od svoje žene. Dinarskim društvom vlada muškarac, a nepisani je zakon patrijarhalnog mentaliteta da su djeca one vjere i nacije kojoj pripada otac, što se očitivalo i na primjeru Ante Starčevića ("Oca domovine"), kojemu je majka bila pravoslavna. Međutim, činjenica je da je onoliko koliko je dinarac biološki jači u odnosu na nedinarca, toliko je i njegova žena snažnija od nedinarske. "I na dinarskoj ženi zapaža se maskulina tendencija u samom tipu rase... Dinarska žena ne mora nimalo da bude ono što narodna zove muškobanja, pa ipak nešto muško govori iz nje, taman toliko da to uđe u europske udžbenike rasne antropologije" (Dvorniković, Karakterologija, s. 209.).

Kult vođe

Patrijarhalni dinarac ima u sebi prirodan osjećaj za hijerarhiju, koji se posebno očituje u kultu vođe. "Na ljude dinarskog tipa najviše utjecaja imaju vođe u čijem ponašanju ima nečeg tajanstvenog ili mu oni to pripisuju" (J. Cvijić-I. Andrić, O balkanskim psihičkim tipovima, Beograd, 1996. s. 27.). Njemu je prirodno da u ljudskom društvu, jednako kao u vučjem i pasjom čoporu, predvodi samo onaj tko se ističe snagom i hrabrošću i zato doživljava parlamentarnu "demokraciju" kao ideal čovjeka mase. Dinari su u prošlosti (posebno u inozemstvu kako je to opisano u literaturi) poznati i kao surovi ratnici među kojima ne postoji ideal srednjovjekovnoga zapadnog viteza.

"Surove životne prilike... morale su izazvati jak i budan nagon za samoodržavanjem... U Jugoslavenu razvio se u takvim životnim prilikama tip čovjeka koji je isuviše biološki zaokupljen sam sobom. Ko sam mnogo pati i strada, otupi i za drugoga, postaje manje osjetljiv u svojoj, ali i u tuđoj nevolji (poznata psihička crta, zapažena i na asketima). Altruistička sentimentalnost i osjećajna obazrivost prema drugome ne odgovara krutom životnom stilu čovjeka borca. Nije to nordiska hladna bezosjećajnost i nesposobnost za toplija osjećanja prema drugom. Dispozicije za jaču osjećajnost izbijaju u mnogim znacima i oblicima narodnog života, čak i u izvesnim običajima i praznovericama, narodnim pesmama, poslovicama i uzrečicama, ali stil života, naročito u južnim patrijahalnim krajevima, skućio je ispoljavanje tih osećanja u neke tvrde i rudimentarne oblike.

Hajdučki mentalitet

Već sama fizionomija i mimika dinarca ima često u sebi nešto mrko, zatvoreno i nepristupačno... U nežnosti i ganutosti takav je čovek mnogo sporiji i uzdržljiviji, iako ne mora da bude "zao". (Dvorniković, Karakterologija, s. 768.).

U mentalitetu dinarca živi i hajdučki element. Hajdučiju na balkanskom prostoru poznaje već stari tračko-ilirski Balkan. Neki su pisci u srednjem vijeku smatrali naše zemlje "hajdučkim zemljama". Pojava hajduka ima i odgovarajuće povijesno opravdanje. "Hajduk u pravilu nije ni u čijoj službi, on je slobodan kao vuk... hajduk se javljao u srcu zemlje, ponajviše u planinama BiH i Srbije. Onaj koji bi se usred turske zemlje 'odbio gore u hajduke' ispađao bi time iz svakoga zakonskoga i društvenog poretka, pretvarao se u šumsku zver da po drumovima presreće silnike i gospodare, da sveti rajine muke, pljačka i zastrašuje Turke... U izvesnim epohama hajduk je bio idol i jedina nada porobljenog naroda. Bez ove psihičke veze ne bi puste hajdučke pjesme, pune krvi i osvete stekle popularnost koju naročito u BiH uživaju i dan današnji. Hajdučka romantika, ma kako sumorna bila njena pozadina, oduvek je imala velike draži i privlačnosti za narod koji je tavorio pod krovovima svojih čifčiskih koliba i uživao da hajduk bar u pesmi davi i robi njemu morskoga gospodara. Bez potrebe te oduška hajdučka samohvala i fantastika ne bi naišla toliko odjeka u narodu" (Dvorniković, Karakterologija, s. 551., 553.).

U mnogim "junačkim" pjesmama s motivima iz prošlih, turskih stoljeća, u kojima Marko, među ostalim, zna zapaliti ljubavnicu namazanu smolom da mu svijetli pri večeri, osjećamo dah prapovijesnog divljaštva. Prodor tog duha očituje se u nerazmjernom prevladavanju tih "junačkih" motiva nad lirskim pjesništvo u kontinentalnoj Dalmaciji. Fra Andrija Kačić Miošić u "Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga" s oduševljenjem opisuje odsijecanje turskih glava, a mnogobrojna izdanja toga njegova djela potvrđuju da su dinarski Hrvati to štivo prihvaćali kao izraz vlastite duše. Dakako da svi gorštaci nisu hajduci.

Poštenje i opačina

"Već smo kazali kako se među ljudima na Kršu vide velike opreke karaktera. Naći ćeš najčestitije ljude u tome kraju, ali se nađe i mnogo zločinačkih karaktera. I začudo, kolika je razlika među ljudima u Kršu. Dalje, sjevernije među hrvatskim kajkavcima ima neka izjednačenost karaktera. Kako se čini, tamo danas prevladava tip slabijeg mlitavog karaktera. Vidi što je dobro, i priznaje da treba raditi dobro, ali se toga mlitavo drži u svagdašnjem životu. Ljudi opaka značaja u Kršu hvale se svojom opačinom" (Josip Zidarić, Stanovnici..., s. 225.).

Dinarac je poslije pokušaja kristijaniziranja nastavio živjeti svoju iracionalnu narav doživljavajući često Dekalog kao nadstvarni ideal, kako je to vjerno opisao Mile Budak. Dvorniković zaključuje kako se rimokatolicizam prihvatio samo u primorskim gradovima i da dinarac "otaje borac, balkanska, a ne slovensko-hrišćanska duša". Da dinarac, ako ga se vjerski dobro pouči, može biti praktični kršćanin potvrđuju primjeri stotina časnih sestara iz Dalmatinske zagore (na primjer iz Otoka kod Sinja), koji su kršćanskim življenjem za bližnje dokazali svoju vjeru. (Činjenica je da je Katolička crkva na Balkanu uspjela više kristijanizirati katoličke mase nego Srpska pravoslavna crkva pravoslavne vjernike.).

U biti dosadašnja prošlost dinaraca, bio on "Ilir" Bato ili Hercegovac Zvonko Bušić, povijest je neustrašive borbe za pojedinačni i narodni opstanak. Stoga nije slučajno da je u temeljima izgradnje sve tri hrvatske države na Balkanu najviše ugrađena borba dinarskoga čovjeka.

Brdska pradržava

Nedinarac kada prokušava vrijednosti dinarca koji je kao psihosomatski tip posve drukčiji, zamišlja sebe kao glavno mjerilo vrijednosti. Tako Dinko Tomašić (otočanin iz Korčule) primitivno zaključuje da se u rodovsko-plemskoj organizaciji "rod razvio u četvrtu pljačkaša, i da je u ovoj sredini prvotna društvena vrijednost bila "junaštvo" tj. isticanje u otimanju i u ubijanju" (Tomašić, Društveni razvitak Hrvata, s. 68.). Dvorniković to mišljenje, očito misleći i na Tomašića, komentira ovako: "Bez uživljavanja u taj unutrašnji svet vrednosnih merila, patrijarhalnog morala i patrijarhalnih etičkih ideala, nema ni razumevanja ovog tipa. Oni koji govore samo o pljačkaškom ili razbojničkom tipu kao što to i u nas, iz vrlo providnih razloga, čine neki istorici i sociolozi iz severnih i zapadnih pokrajina Jugoslavije, nisu ušli u dušu toga tipa ni koliko površni stranci turisti za koje su ti ljudi ništa drugo nego "Hammeldiikebe". Neki naši pisci grade se toliki "zapadnjaci", toliko strani tom tipu, kao da se uopšte u njegov unutrašnji svet ne mogu ni trenutno uživeti" (Dvorniković, Karakterologija, s. 797.).

Prva hrvatska država na Balkanu nastala je u brdskim krajevima. O smještaju prvobitne balkanske Hrvatske suglasno izvješćuju svi postojeći povijesni izvori. Iz pisanja Konstantina Porfirogeneta može se zaključiti da su Hrvati svoju prvobitnu organizacijsku jedinicu imali baš na teritoriju na kojem Toma arhiđakon smješta doseljenje Sklava ili Gota. O Gackoj, Liki i Krbavi u ranosrednjovjekovno doba ne znamo mnogo. Prema poglavlju XXX. "De Administrando imperio" zemlja Hrvata proteže se od Cetine do grada Labina, a hrvatski ban vlada Krbavom, Gackom i Likom.

Kontinent granica

Nada Klaić upozorava kako je, s obzirom na to da su u hrvatske županije ubrojene Imota, Pliva i Pset, očito da je "hrvatska granica napuštala Cetinu i preko Dinare obuhvaćala ne samo Livno i Imotski, nego i udaljenije krajeve u porječju gornjega Vrbasa" (Nada Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb, 1975., s. 75.-76.). Božidar Ferjančić konstatira da Hrvatska iz DAI "na kontinentu prema sjeveru nije prelazila tok Kupe jer se u DAI ne spominje ni jedna župa koja se nalazi severno od te reke" (B. Herjančić (priredio), Vizantinski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, II. SAN, Beograd, 1959., s. 35.). Ova tvrdnja o kontinuitetu starih granica posebno je važna zato što je ranije do Kupe dopiralo područje Japona. Područje Like, Gacke i Krbave bilo je stvarno vrlo pogodno i za širenje hrvatske vlasti i hrvatskog imena i u današnju Slavoniju, Bosnu i primorje.

Iz Ljetopisa popa Dukljanina očito je da su Hrvati smješteni na širem teritoriju nekadašnje Liburnije, odnosno Donje Dalmacije od VI. stoljeća pa dalje. Hrvati prema Ljetopisu nisu vladali cijelom goto-slavenskom državom. Bijeli su Hrvati, kako ih naziva hrvatska redakcija izvora, prvobitno zauzimali posebno kontinentalni pojas Donje Dalmacije, dakle samo jednu od više postojećih banovina u velikoj zajedničkoj državi. Hrvatima su vladali banovi, koji su do svršetka VIII. stoljeća priznavali vrhovništvo samo gotoslavenskih kraljeva. Ti su Hrvati najranije poslije početka franačko-avarskog rata, dakle do kraja VIII. stoljeća, do najkasnije u prvim desetljećima

IX. stoljeća dijelom naselili i cijeli stari teritorij Dalmata i to tako da su tijekom vremena njime u cijelosti zavlitali.

Smještaj Kuretije

"Sclavi ili Goti" su se, prema Tomi Arhiđakonu, nakon doseljenja naselili u brdovitim krajevima na sjeveru Dalmacije, a to bi uglavnom odgovaralo prijašnjem teritoriju Liburna i posebno Japoda, odnosno kasnijem području Like, Gacke i Krbave (pored ostalog). Prema Viktoru Novaku u brdovite krajeve gdje su živjeli starosjeditelji "nesumnjivo... spadaju prostori od Gvozda na jug prema dalmatinskom moru u smeru Livna i Neretve" (V. Novak, Sitni prilozi, Jugoslovenski historijski časopis, II/1936., s.4., 121.). Kerubin Šegvić je u izvanredno temeljitoj studiji Hrvat, Got, Slav u djelu Tome Splićanina istaknuo da Toma opisuje "Croatii" "kao da je imao pred očima Liku i Gorski kotar tamo do Save" (K. Šegvić, Hrvat..., Nastavni vjesnik, za 1931/32., knj. XL., s.19.). Toma nije mislio da se pojam te brdovite Hrvatske, u kojoj su živjeli oni koje se nazivalo Kuretima, ograničuje geografski na otok Krk. Tomi je, naime, Hrvatska brdovita zemlja koja se prostire na sjeveru Dalmacije, a iz toga bi slijedilo da je Krk u vrijeme kad je Toma smještao opisana zbivanja, direktno graniči s Dalmacijom. Pogrešno je tumačenje da Toma Arhiđakon Kurete izvodi prema Lukanu od stanovnika otoka Kurikte, današnjeg Krka. Hrvatska je, prema njemu, planinsko područje, koje se nastavlja na sjeveru Dalmacije. Tomini Kureti ne mogu biti stanovnici Krka ni zato što taj otok nije u smislu Tominih shvaćanja, bio na sjeveru Dalmacije. Kad Toma priča (u XIII. poglavlju) o granicama kraljevstva Dalmacije i Hrvatske u doba narodnih vladara onda je prema njemu tom kraljevstvu na zapadu Koruška, a to kraljevstvo na sjeveru počinje od obale Dunava. Iz toga se može zaključiti da se otok Krk može smjestiti samo na zapadu, a ne na sjeveru Dalmacije gdje Toma smješta Kuretiju.

Starosjedioci Snaci

Doseljeni Hrvati bili su ratnici koji su se prema Tomi stopili s brojčano nadmoćnijim starosjediteljima u jedan narod. Iz Tominih navoda proizlazi da su Sclavi ili Goti doselili u zemlju Hrvatsku u kojoj su preostali živjeti rijetki stanovnici ("coloni"), koji su se nazivali Snati (Snaci). Doseljenici su te starosjeditelje počeli podvrgavati pod svoju vlast. Novak cijeli citirani Tomin pasus točno interpretira ovako: "Dakle, ma ko bio korektor ovoga mesta, on je hteo da doda ime ovih kolona koje su doseljenici našli u Hrvatskoj, a ta je iz celoga konteksta nesumnjivo Dalmatinska zagora, pošto se kaže da je 'regio montuosa' i da sa severne strane 'adheret Dalmatie'. Znači, ovi koloni zvali su se Snaci. Ti su bili nesumnjivo starosedeci-rari coloni kao preostaci mnogobrojnog starosedelačkog seljačkog masiva i stočara (ili ratara?) — u brdovitim krajevima docnije Tomine Hrvatske,... Nesumnjivo među te krajeve spadaju prostori od Gvozda na jug prema dalmatinskom moru u smeru Livna i Neretve. Tu treba tražiti te retke naseljenike, preostale Snace, koji su dočekali 'septem uel octo tribus nobilium'" (V. Novak, De iis qui Snaci nominantur. Jugoslovenski historijski časopis II/1936., s.1. — 4., 119.—121.).

Turci i Vlasi

Turci su svojim osvajanjima i dovlačenjem nehrvatskih Vlaha zaprijetili opstanku zatečenoj dinarskoj jezgri uslijed čega se težište hrvatskoga političkog života premjestilo na sjever. Takvo je stanje trajalo stoljećima sve do slabljenja turskih vlasti. Po naravi agresivan hrvatski dinarac od druge polovice XIX. st. postaje ponovno nositelj nacionalne samohrvatske državne ideje. Eugen Kvaternik je kao praktički katolički vjernik odbio pomoć talijanskog masonstva u uspostavi samostalne hrvatske države, ali je zato sam protiv Austro-Ugarske Monarhije podigao oružani ustanak u Lici 1871. Ante Ciliga ispravno konstatira da su Ličani do 1903. pa i do 1914. bili "avangarda radikalnog krila hrvatske političke borbe", a da su od 1918. pa dalje to bili Hercegovci. (A. Ciliga, Sve i odmah. Hrvatski list, Mainz-Washington-Toronto-Lund, 1998., s. 28.). Višestoljetna nagodbenjačka politika na sjeveru Hrvatske može se razumjeti i zbog toga što se ona događala unutar jedne kršćanske monarhije u kojoj je bilo normalno očekivati promjene.

Međutim, oni Hrvati koji su živjeli uz događanja na dijelu četiristoljetnoga turskoga Balkana naučili su da se samo nasiljem mogu osloboditi od nasilja. ("Na ljutu ranu ljutu travu")

Pavelić u vjerskom smislu nije bio ni najmanje katolički isključiv, tako da nikad nije mrzio ni pravoslavlje kao vjeru. Dapače, bio je osobno angažiran prije I. svjetskog rata u pripremi osnutka hrvatske Pravoslavne crkve, i to tako da i sam bude njezin pripadnik. Naime, kad se godine 1911. pročula vijest da će na traženje mađarske vlade kod Svete Stolice Rijeka biti odcijepljena od Senjske biskupije i postati samostalna biskupija, zagrebački sveučilištarci, a među njima i Pavelić, već na prvom sastanku, na kojemu se raspravljalo o toj stvari, potpisali su izjavu da će prijeći na pravoslavlje. Oni su se i obvezali da će poraditi kod svega pučanstva u biskupiji da to i ono učini ako Rijeka bude odcijepljena.

Meštrović o Srbima

Bez obzira na mogućnost da sama ideja o stvaranju hrvatske Pravoslavne crkve nije potekla od Ante Pavelića, nedvojbeno je i jedino važna činjenica da je stvaranje hrvatske Pravoslavne crkve isključivo Pavelićevo osobno djelo. Pavelić je vjerovao da će stvaranjem HPC-a stvoriti građanski mir u NDH i da pravoslavni u NDH, kao potomci pravoslavnih Vlaha, ne mogu biti Srbi, nego samo pravoslavni Hrvati. U jednom razgovoru poslije Meštrovićeva izlaska iz zatvora, on je Meštroviću to ovako obrazložio: »Ne idem ja za istrebljenjem tobožnih Srba, nego srbijanske pete kolone, s kojom su nas mislili vječno u podređenom položaju držati, kao u svojoj koloniji. Takvih je dosta poginulo, ali više zato da se drugi uplaše i pobjegnu preko Drine, ili da se smire i postanu lojalni građani. Ne treba ih siliti da se pokatoliče, kako neki misle. Briga mene za Katoličku crkvu. Neka se oni priznaju Hrvatima, pa ću i ja primiti pravoslavlje. Napraviti ćemo mi Hrvatsku Pravoslavnu Crkvu i dokrajčiti nesporazum« (I. Meštrović, Uspomene na političke ljude i događaje, Buenos Aires, 1961., s.364.).

Pavelić je (jednako kao i Ante Starčević) posebno simpatizirao islam, i to iz uvjerenja da su bosanski Muslimani etnički najčišći Hrvati. I iz Pavelićevih simpatija prema Muslimanima vidi se da on nije bio katolički fanatik. Pavelić je, kako piše Ismet Muftić, već u emigraciji bio odlučio da će se graditi džamija u Zagrebu. Čak je sam napravio njezin nacrt i donio ga kad se vratio u domovinu. Bez uspjeha je ostala intervencija opata Marconea, izaslanika Svete Stolice kod hrvatskog episkopata 1941.—1945., koji je prigovorio Paveliću da će gradnja džamije u središtu Zagreba uznemiriti katoličko pučanstvo. Pavelićevo je uvjerenje bilo da su Muslimani »krv naše krvi, oni su cviet naše hrvatske narodnosti«. Pavelić je u susretu s Hitlerom u Berlinu 6. lipnja 1941. izrazio mišljenje da su Muslimani »najčistiji dio hrvatskog naroda«.

Antijudaizam

Pavelić nije bio ni antijudaist. On je samo u memorandumu Hrvatsko pitanje (iz 1936., napisan na njemačkom jeziku za njemački politički vrh) židovstvo tretirao kao neprijatelja Hrvata. Tekst je očito nadahnut političkim pragmatizmom pa je razumljivo da antijudaizma nema u drugim njegovim međuratnim tekstovima. U samom vrhu ustaškog pokreta bilo je osoba židovskog podrijetla. »Na području NDH živjelo je godine 1941. oko 30.000 stanovnika židovskog porijekla. Samo jedan dio bio je zatočen u logorima, a 5000 (prebjeglih iz Njemačke, Austrije i Čehoslovačke), odveli su Nijemci smatrajući ih njemačkim državljanima... Stav Hrvata prema Židovima općenito, nije bio negativan, već naprotiv pozitivan, unatoč pritisku nacista iz Njemačke. Oni hrvatski Židovi koji su bili zaslužni za i pri uspostavi NDH i njoj lojalni, bili su smatrani počasnim arijcima i punopravnim državljanima NDH. Sve osobe izraelskog porijekla u braku s hrvatskim državljanima ili državljanicama, i njihovi potomci bili su ravnopravni državljanjani NDH i takove obitelji nisu bile prisiljene na rastavu, kao u Njemačkom Reichu i u drugim europskim zemljama pod njemačkim zaposjednućem ili nadzorom.

Židovske izbjeglice

Nekoliko članova hrvatske državne vlade i viših dužnosnika bilo je oženjeno Židovkama (obitelj vojskovođe viteza Slavka Kvaternika, obitelj ministra Milovana Žanića, obitelj državnog savezničara prof. Ivana Oršanića itd.) — a neki su bili čisto izraelićanskog porijekla (povjerenik GUS Vlado Singer — ustaša povratnik); član Hrv. Državnog Sabora prof. David Karlović, bojnič Ljubo Kremzir (ustaša povratnik); opunomoćeni predstavnik pri bugarskoj vladi dr. Stipe Mosner; na kulturnom i znanstvenom polju istaknuti prof. dr. Mirko Breyer; povjesničar iranolog dr. Zdenko Vinski i drugi. Stav velike većine Hrvata općenito prema progonima Židova što su ih vršili njemački nacisti, jasno proizlazi iz slučaja '23 hrvatske flote lovaca podmornica' na Crnom Moru tijekom rata. Po tajnome nalogu zapovjednika te flotile (koji je još prije rata pripadao Ustaškom pokretu) sva je hrvatska flotila podmornica, svi njeni časnici, dočasnici i mornari, zdušno preuzela zaštitu brodova, koji su kradom prebacivali europske židovske izbjeglice iz rumunjske luke Konstance u Carigrad, da bi ovi bjegunci iz neutralne Turske prosljedili u Palestinu... Na taj su način hrvatski mornari pomogli spasiti nekoliko tisuća Židova od njemačkih progona.« (Istina o NDH. Buenos Aires, 1991.,s.61.).

Ustaški prvak Maks Luburić o tome navodi: "Na Jankapusti (Janka Puszta) to je bio, kakva li slučaja, najprije Vlado Singer, a zatim Srećko Kremzir, obadvojica Židovi iz prve ruke... Duhovni vođa emigracije bio je Židov Ivan Frank, sin ustaškog vođe dr. Josipa Franka. Nikome nije bila tajna da je supruga Poglavnika gđa Mara bila iz židovske obitelji. Isto tako da je najpoznatija figura emigracije i cijele mlade ekipe, Eugen-Dido Kvaternik bio židovske krvi, kao i najjemenitnija figura u domovini, pukovnik i kasniji vojskovođa Slavko Kvaternik. Što da kažemo o dijelu domovinske elite poženjene čistim Židovkama. I u državnom vodstvu, i u vojničkom i političkom vodstvu, pa i u samom Ustaškom Pokretu, svugdje smo imali 'svoga Židova'. Nikome nije ni napamet padalo tražiti židovske pretke mnogobrojne pohrvaćene srednje klase u cijeloj Hrvatskoj" (General Drinjanin (Maks Luburić), Legije i Legionari. Drina (Madrid), XVII/1967., 1-2, s. 328.-329.

Judenhörig Hrvati

Važno je i svjedočanstvo Slavka Kvaternika, koji posebno ističe sljedeće "Progoni Židova otpočeli su u Osijeku. Za mene nema dvojbe da su inicijatori bili Nijemci, agresivna njemačka osječka Volksgrupa... Ti su progoni bili nastavljeni u raznim mjestima u Srijemu i Slavoniji u kojima su bili nastanjeni, odnosno u kojima su obitali Židovi i Nijemci. Ti progoni iznenadili su svih, pa i Pavelića. Oni su i požurili u donašanju židovskih zakona. U vladi nitko nije pomišljao na progone Židova, jer je bilo izgrađeno mišljenje o rješavanju židovskog problema... Sigurno znam da Nijemci nisu bili zadovoljni, što mi je saopćio kapetan Kojentinski iz njemačkog poslanstva rekavši kako u poslanstvu postoji mišljenje da su Hrvati premeki i judehörig. Mene su čak prozvali judenprotektor, jer skrivam Židove u ministarstvu oružanih snaga, u bolnicama i jednicima, te izdajem uvjerenje da ih se ne smije dirati" Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika, Zagreb, 1997., s. 204, uredila i uvod napisala Nada Kisić-Kolanović).Eugen Dido Kvaternik (sin Slavka Kvaternika) dopunjuje svoga oca ovako: "Što se tiče Židova, i sud je u Jeruzalemu na raspravi protiv Eichmanna ustanovio, da su progoni Židova u Hrvatskoj bili vođeni od Nijemaca, i da su započeli već 11. 4. 1941. Ja sam tada bio još u Italiji. Jedan je pak zagrebački rabin za vrijeme istog procesa nakon opisa progona i stradanja Židova s područja N.D.H. otvoreno priznao, da, ako je s područja Hrvatske ipak spašen dosta velik broj Židova, onda se to imade pripisati korupciji visokih ustaških funkcionera i vezama obitelji Kvaternik sa Židovima. Samo apolitički mozak može iz osobno-sektaških motiva kriviti Hrvate za progon Židova, namjesto da ističe sve, što je sa hrvatske strane učinjeno, da se Židovi spase. A učinjeno je vrlo mnogo. Nijemci su nam uvijek a napose meni osobno — prebacivali, da su Srbi mnogo radikalniji u rješavanju židovskog pitanja od nas" (Jere Jereb — uredio, Eugen Dido Kvaternik. Sjećanja i zapažanja 1925-1945. Zagreb, 1995., s. 255.).

Protivnici anacionalnoga

Gotovo svi Pavelićevi povratnici iz emigracije bili su dinarci. Dinarac je na upozorenje da je Pavleić ustupio Italiji dio Dalmacije rezonirao da je to bilo trenutno rješenje, a da je i bez toga privremeno oduzetoga dijela hrvatskog teritorija Pavelićeva Hrvatska bila prostorno najveća hrvatska država u povijesti. Nacionalno nadahnuti dinarac mrzi sve što je anacionalno pa tako i internacionalni komunizam što se posebno očitovalo tijekom Drugoga svjetskog rata. Činjenica je da su u tome ratu gotovo svi odrasli dinarski Hrvati bili u sastavu oružanih snaga NDH, a ustaške dobrovoljačke formacije sastojale su se samo od njih.

"Poglavnik dr. Ante Pavelić je u više navrata spomenuo da je Sovjetski Savez pri kraju rata, godine 1944. bio preko svojih diplomatskih predstavnika u Švicarskoj ponudio izaslanicima NDH da će priznati hrvatsku državu, ukoliko ona pristane s ratnim djelatnostima protiv Sovjetskog Saveza te mirno propusti sovjetsku vojsku preko svojih granica i područja do Trsta odnosno Austrije. Poglavnik je iznio da je odmah odbio takove ponude kako zbog hrvatskog protukomunističkog uvjerenja tako i zbog osvjedočenja da one neće biti održane" (Istina o NDH, s. 24.).

Staljinova ponuda

Jedan istaknuti ustaša vrlo bliz Paveliću u doba poslije kapitulacije NDH svjedoči ovako: "Neki su sumnjali u tu ponudu, tj. da nije postojala. Međutim, kada sam Poglavnika pitao, odgovorio je: 'Da, istina je, dobio sam tu ponudu, a zar ti misliš, da sam ja mogao vjerovati Staljinu. Kada bi on postigao svoj cilj, pogazio bi sva svoja obećanja, a osim toga što je najvažnije, nikada ne bi mogao na to rješenje pristati jer bi to bila izdaja Europe.' Poglavnik je u ono vrijeme mislio na poslijeratnu Europu..." (Ovaj navod se nalazi u tekstu koji je napisan u Buenos Airesu, u rujnu 1995. str. 11. Fotokopija kod autora.).

Ivan Meštrović (i sam iz dinarskog krša) opazio je u ratu sljedeću činjenicu: "Čudno je da su svi ustaški 'prvoborci' bili redom iz onih krajeva za koje braća Srbi vele da su 'čisto srpski'. I zaista, ... nekoga vraga imade u tom istine. Tako, kad su me Talijani iz okupiranog Splita uputili u Zagreb — valjda im je bilo milije da me tamo zatvori Poglavnik, nego da me oni gone na Lipare, kao što su učinili s velikim brojem Hrvata — i kad sam stigao i prvi put vidio ustaše na Jelačićevom trgu, uskliknuo sam drugu: 'Vidi vraga, da nemaju onaj 'U' na kapi i talijanske uniforme, ja bih se zakleo da su svi od reda Srbi, od onih što ureduju u Glavnjači'. I nisu samo oni pod puškom tako izgledali, nego i oni 'glavni' u civilu i kad bi ih bio, prije toga, neko sreo u Beogradu, ne bi mu ni nakraj pameti došlo da su Hrvati, a neki ni da ih je sreo u Bukureštu."

Razgovor s Milom

Meštrović nastavlja: "Ima nekoga vraga u onom nazivu 'Vlasi'. Tako, kad sam jednom bio u Sinaji, u Rumuniji, i vidio kako popovi i njihovi vjernici izgledaju, prosto mi se činilo da sam u Plaškom. Ne zato što su popovi bili pravoslavni i s bradom nego po nečem što im je intimnije i starije od pravoslavlja. Kad sam se nekoliko dana iza dolaska u Zagreb vidio sa Milom, koji me je htio zaštićivati, on me je upitao da li još vjerujem da smo sa Srbima jedan narod. Na to sam mu odgovorio: 'Ja sam, da Vam pravo kažem, bio počeo sumnjati, dok vi, ustaše, evo ne dokazaste da jesmo, ili barem vi i oni'. On se je na to nasmijao i lagano uzdahnuo: 'Znadem šta mislite. U tome, na žalost, jesmo; ali, šta ćete, kad smo takvi. Zub za zub, glavu za glavu'. Malo sam ustaša vidio, a Vi znate zašto sam ih izbjegavao, dok me konačno nisu odveli na Savsku cestu. Neki su od njih imali humora, ali ne bez nekog prizvuka tuge. Tako sam na ulici sreo Mladena Lorkovića, sina mog starog prijatelja Ivana Lorkovića, koga sam još kao dječaka sreo u očevoj kući. On me pozdravio i zaustavio me je da me pita, kako sam. Nekako, iza par riječi, me je upitao: 'Što kažete na sve ovo?' stiskao sam se u ramenima i odgovorio: 'Kako ko ore, onako će i žeti, samo me je strah da će oni za koje, Vi mislite, da će žeti još gore proći nego orači'. I on se je nasmijao, kao i Mile, pa mi uzvratilo: 'Svašta može biti, ali se još nešto objasnilo: Razbio se je mitos o srpskom junaštvu i o hrvatskoj hiljadugodišnjoj kulturi.'" (Ivan Meštrović, Neugodni razgovori. Chicago/Danica, broj od 18. travnja 1951., s. 3.).

Hrvati o partizanima

"Partizana Hrvata tijekom II. svjetskog rata nije bio znatan broj čak kad se računaju i oni koji su mobilizirani poslije pada Italije u rujnu 1943. Hrvatskih partizana iz Like, Dalmatinske Zagore i Bosne i Hercegovine gotovo da nije bilo. 'Pred Božić 1941. partizanski pokret u čitavoj Dalmaciji, uključujući i livanjski kraj, broji oko 250 naoružanih pripadnika. Uskoro su pod vojnu kompetenciju Dalmatinskog štaba, osim Livna, došli i okruzi Bugojno, Glamoč i Tomislavgrad. Na sveukupnu području pod zapovjedništvom tog štaba, sredinom ožujka 1942. partizanske su snage brojale oko 610 ljudi, dok u južnoj Dalmaciji 'do Dubrovnika i Kotora' partizanskog pokreta do tada uopće nije bilo...

Sredinom prosinca 1941. partizanski odredi u Hrvatskoj nisu brojali više od 6370 pripadnika, s tim da Glavni štab nije imao nikakve veze sa Slavonijom, Hrvatskim Zagorjem i Dalmacijom, te uz napomenu, da taj broj treba uzeti s rezervom i držati ga prije pretjeranim, negoli točnim. Zanimljivo je da je u to vrijeme, osim spomenutih 250 partizana u Dalmaciji, prema partizanskim podacima, u Slavoniji bilo još tristotinjak, a u Hrvatskome Zagorju svega tridesetak partizana." (Tomislav Jonjić, Hrvatska vanjska politika 1939.—1942. Rukopis, s. 108. Jonjić je ove zaključke temeljio na izvorima.). Prema objavljenim komunističkim podacima do svršetka 1941. pod komandom Glavnog štaba partizanskih odreda Hrvatske bilo je 6500 boraca, a na svršetku 1942. njihov je broj narastao na više od 20.000, dok ih je sredinom 1943. bilo više od 30.000.

Brozova procjena

Pojedini pisci navode da su u partizanskim odredima na teritoriju NDH većinu boraca tvorili Srbi. Takav razmjer nastavio se i poslije pada Italije u rujnu 1943., kad je veći broj Hrvata u Dalmaciji mobiliziran u partizane. To je očito i iz podataka koje je Josip Broz ovako prikazao: "Po narodnosti NOV je sastavljen od 44 posto Srba, 30 posto Hrvata, 10 posto Slovenaca, 4 posto Crnogoraca, 2,5 posto muslimana, dok ostale narodnosti, ubrajajući tu i Talijane sačinjavaju 6 posto" (Tito, Govori i članci. I., Beograd, s. 174-175.).

Podaci vlasti NDH o nacionalnom sastavu partizana nešto se razlikuju od onih koje je naveo Broz. Prema izvještaju Ministarstva oružanih snaga NDH od 3. siječnja 1944., krajem 1942. sastav partizanskih postrojba po narodnostima bio je sljedeći: "Najvećim dijelom partizani su Srbi (domaći, Crnogorci i Srbijanci) — oko 90 posto; nešto Hrvata (katolici u Gorskom Kotaru, Primorju, Dalmaciji, vrlo malo u krajevima sjeverno od rijeke Save, Muslimani u Bosni) oko 8 posto; u partizanskim štabovima su Srbi također u većini, ali osim nešto Hrvata i Slovenaca ima dosta i Židova" (Mladen Lorković, Hrvatska u borbi protiv boljševizma. Zagreb, 1944., s. 45.).

Podaci o NDH

Prema službenim podacima vlasti NDH, krajem 1943. stanje je bilo sljedeće: "a) Partizanske postrojbe: Srbi (domaći, Crnogorci i Srbijanci) u većini — oko 75-80 posto. Hrvati (katolici u krajevima sjeverno od Save, u Gorskom Kotaru, Primorju, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini te muslimani u BiH) — oko 15-20 posto. Značajno je, da među ovim Hrvatima ima dobar broj koji su prisilno unovačeni u partizanske postrojbe. Slovenci (u Žumberku i Gorskom Kotaru) oko 3-5 posto. b) Partizanski štabovi: Srbi u većini, zatim po jakosti Židovi, pa nešto Hrvata i Slovenaca. Kao što se iz ovoga vidi, Srbi su u Hrvatskoj u apsolutnoj većini kako u partizanskim postrojbama tako i u partizanskim štabovima." (Lorković, *ibid.*, s. 45.-46.).

Prema prikupljenim podacima u NDH unovačeno je 108.900 vojnika koji se broj potkraj 1942. popeo na 148.700, a u jesen 1944. na 235.100. Ove i druge važne podatke objavio je Vjekoslav Vrančić na temelju dokumentacije generala (pravoslavne vjere) Fedoera Dragojlova u Godišnjaku Hrvatskog Domobrana, Buenos Aires, 1953., s. 153. i 156.

Mladen Lorković kao ministar unutrašnjih poslova NDH tvrdi da su oružane snage NDH 1944. imale 250.000 domobrana i ustaša, a da ih je do tada u borbi s partizanima i četnicima poginulo

20.000. "Hrvatske oružane snage su neprekidno rasle u broju i kakvoći, unatoč sve težim ratnim prilikama i pomanjkanju tvoriva i oružja. One su brojile: krajem 1941. — 115.000; krajem 1942. — 152.000; god. 1943. — 166.000; 1944-1945. — 258.000 vojnika. Za vrijeme NDH prijavilo se 120.000 novaka, a bilo je i 150.000 dobrovoljaca-ustaša, legionara i nešto domobrana. Ovi brojevi dokazuju, da je mnogo veći broj Hrvata bio u Hrvatskim oružanim snagama i branio svoju državu — nego u jugoslavenskim partizanima." (Istina o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ibid. s. 31.).

Što kaže Jere Jareb

Povjesničar Jere Jareb (poznat po veoma kritičkom stajalištu prema Pavelićevoj politici) točno zaključuje: "Hrvatski vojnici, jednako domobrani i ustaše, zdušno su vršili svoju dužnost u obrani države i slobode. Oni su najsvjetlija pojava prošlog rata. Svojom spremnošću, da žrtvuju vlastite živote, hrvatski vojnici su svjedočili za istinsko osjećanje hrvatskog naroda. Moral hrvatske vojske nije bio poljuljan približavanjem konca rata, nego je bio još i bolji. Činjenica je, da je hrvatska vojska, u svim vojnim formacijama, u travnju 1945. brojila oko 230.000 vojnika. Ta činjenica najbolje pokazuje na kojoj je strani bio hrvatski narod.

U vezi s borbom na terenu, potrebno je naglasiti, da su se ustaške vojničke formacije, s rijetkim izuzecima, borile i djelovale kao redovita vojska. Tito je u svibnju 1944. izjavio dopisniku Reutera J. Taboru, 'da su ustaše najbolji neprijateljski vojnici'. Ta je izjava bila objavljena u New York Times, 15. svibnja 1945. Biljeg koljaštva, koji im je nastojala dati komunistička propaganda, ne odgovara istini. Ustaška obrana, kao policijska formacija, te neke ustaške milicije i formacije, stvarane prvih mjeseci mlade države, kao policijsko-oružnički organi nisu se ponašali kao vojska i na njih se ne odnosi gornja tvrdnja" (Jere Jareb, Pola stoljeća hrvatske politike. Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires, 1960., s. 96.).

Suprotna gledišta

U Drugom svjetskom ratu pobijedila je (i Hrvate) nadmoćnija tehnika Anglo-Amerikanaca, koji su kao ratnici biološki inferiorniji u usporedbi s pobijeđenim Japancima, Nijemcima i Hrvatima. Tihomir Dujmović je na Ciliginu tvrdnju da je hrvatski narod "u ogromnoj većini stajao uz NDH" upitao Ciligu "jesu li Hrvati na strani pobjednika ili poraženih". Ciliga je na to pitanje odgovorio da su Hrvati u Drugom svjetskom ratu "bili poraženi", a u svezi s činjenicom da Tuđman zastupa mišljenje "da su hrvatski partizani izašli kao pobjednici" zaključio: "To su se tješili i zavaravali sami sebe. To je velika zablude. Bilo je to klicanje robova tiraninu da sudjeluju u vlasti da ne budu likvidirani" (T. Dujmović, Razgovori s dr. Antom Ciligom, Zagreb, 1996., s. 73.).

Od sveukupno 230.000 hrvatskih vojnika ostalo je na hrvatskom državnom području njih oko 30.000, koji su se raspršili (često ranjeni) po šumama ili se borili i bivali zarobljeni

Najmanje 200.000 hrvatskih vojnika prešlo je slovensko područje. Englezi su namjerno izručili hrvatske vojnike i civile i najveći dio njih jugoslavenski su partizani na monstruozan način poubijali. "Otkrivajući, pak, stratišta slovenskih, hrvatskih, njemačkih i brojnih drugih zarobljenika, vojnika i civila od područja, primjerice, Zasavskog Hribovja, Maribora, Škofje Loke do Celja, (Franc) Perme tvrdi da je u prvim danima nakon završetka Drugoga svjetskog rata ubijeno 189 tisuća hrvatskih domobrana i civila. Od toga broja 145 tisuća su žrtve križnoga puta. Žrtava Kočevskoga Roga je 14 tisuća, Zasavskog Hribovja 24 tisuće te Brežičkoga polja šest tisuća.

Kolone smrti

Ilustrirajući pobliže strahote stradanja hrvatskih vojnika i civila, on navodi kako je 'prema opisu 2. kolone smrti, od najvažnijih putova od Austrije do Rumunjske, kolona Bleiburg-Maribor-Ptuj-Varaždin i kolona Bleiburg-Celje-Krapina bio put na kojemu je, ne računajući ostale slovenske krajeve, smrt našlo 144.500 Hrvata'. Na tome putu, tvrdi on, nije bilo jame ili šljunačare koja nije bila napunjena hrvatskim truplima" (Marijana Cvrtila, Slovenija otkriva istinu o zločinima nakon 2. svjetskog rata počinjena na njezinu tlu, uglavnom nad Hrvatima. Slobodna Dalmacija, broj od 12. rujna 1999. str. 2.-3.). Ni jedan od poznatih partizanskih i komunističkih koljača nije suđen ni u jednoj državi bivše Jugoslavije. Hrvatski dinarac je u poratnom razdoblju živio od usmene predaje koja mu je pripovijedala o ratnom junaštvu njegovih očeva i djedova. Preživjeli ustaše podrijetlom iz dinarskih krajeva u emigraciji su nastavili živjeti u uvjerenju da je ustaška borba bila pravedna. Ustaše su na prigovor o postojanju u NDH logora odgovarali da su tijekom Drugog svjetskog rata i Amerikanci bez humanosti sve Japance zatvorili i logore.

Američke internacije

"Interniranja Amerikanaca japanskog porijekla, cjelokupnog stanovništva zapadne obale, pa i onih, koji su imali državljanstvo Sjedinjenih Država i biti rođeni u toj zemlji, izvršeno je na temelju dviju odredaba predsjednika Roosevelta: broj 9066 od 19. veljače 1942. i broj 9102 od 18. ožujka 1942. Bili su smješteni u deset logora, raspuštenih tek 30. srpnja 1946. Prema službenim podacima je zatvoreno u njima 112.985 osoba, odraslih i djece... To je obavljeno bez preslušavanja i sudbena postupka. Nijedan od tih Amerikanaca japanskog porijekla nije bio optužen radi sabotaže ili kojeg drugog protudržavnog čina. Sa sobom su smjeli ponijeti samo ono što su mogli nositi. Njihov bankovni računi bili su 'zamrznuti', pa su morali zatvoriti svoja poduzeća ili ih prodati na vrat na nos u besćenje, ako im se pružila prilika za to. Radi ovog postupka sjevero-američkih vlasti su uništene mnoge egzistencije. Gubitak je procijenjen na 400 milijuna dolara. Internirani su bili prisiljeni raditi u logorima 44 sata tjedno. Razlika između postupka Sjedinjenih Država i NDH je očita: u prvoj su zemlji bili internirani svi za koje se pretpostavljalo da bi mogli biti korisni neprijatelju, uključivši i djecu iako nisu dolazila u obzir za takvu mogućnost, dok su hrvatske državne vlasti internirale u jasenovačkom logoru utvrđene protivnike hrvatske Države. Osim ove razlike, ima i jedna sličnost: logori u Sjedinjenim Državama su se nalazili s obzirom na ratne prilike pod zapovjedništvom vojske" (Senjski, Strahote zabluda, Obrana, Vi/1968., 81. 82., 7.).

"Demokratizacija" Jugoslavije

Zapad je u procesu hrvatskog slamanja i njegove druge Jugoslavije vjerovao da se Hrvate može zadovoljiti dopuštanjem da nekažnjeno

pjevaju rodoljubne pjesmice i vijore nacionalni barjak. Takvu politiku "demokratizacije" Jugoslavije trebale su sprovesti osobe u koje su međunarodni moćnici imali puno povjerenje (od Hrvata to su bili u prvom redu Ante Marković i Budimir Lončar). Hrvati su takve infantilne ponude odbili, a u njihovu oružanom rušenju Jugoslavije prednjačili su dinarci među kojima je samo onih podrijetlom iz Hercegovine poginulo više od 60 posto. Hercegovci su ginuli i za priključenje stare hrvatske zemlje Hercegovine matici Hrvatskoj, ali je Zapad to onemogućio na način da je naknadno i samu takvu težnju kriminalizirao. Treba istaknuti da su mnoge pobjede u Domovinskom ratu — izvojevali dinarci, Zagorci i Slavonci, što može poslužiti kao temelj stvaranju jedinstvenoga hrvatskog mentaliteta.

Zapadne obavještajne službe suočene s njima neprihvatljivom iracionalnošću balkanskog elementa pokušali su infiltrirati svoje kandidate (posebno neke Hrvate iz emigracije koji su bili masoni ili obavještajci) vodeće hrvatske domovinske stranke. Zapad je posebnu pozornost posvetio i Franji Tuđmanu, koji im se činio veoma perspektivnim kao nekadašnji partizanski general i osoba agnostičkog svjetonazora. Zapadu su bili interesantni i Tuđmanovi bližnji u stranačkoj hijerarhiji, među kojima se posebno izdvajao Josip Manolić, poznat po svojoj komunističkoj prošlosti i ateističkom uvjerenju. Manolićeva je zasluga što je gotovo cijelo ljudstvo UDB-e, dakle i tajne agente angažirao u službu hrvatske države. To je razlog da su među utemeljiteljima nove stranke bili i mnogi nekadašnji suradnici jugoslavenske službe sigurnosti, koji su nastavili djelovati iz koristoljubivosti te su bili sposobni i za manipuliranje izbornim rezultatima.

Manolić i Tuđman

Manolić je svojedobno iz uvjerenja postao prozapadno orijentiran i kao takav shvaćao je Hrvatsku kao državu građana. On je kao čelnik novostvorene hrvatske obavještajne službe mogao utjecati da osobe iz njegove kadrovske strukture zauzmu i neke ključne položaje u državi. Manoliću su se u borbi za prevlast u stranci i državi suprotstavili tradicionalistički dinarci, koji su Hrvatsku zamišljali kao suverenu državu Hrvata. Poslije Manolićeva političkog pada, neki su se njegovi izabranici (i u izvanpolicijskim strukturama vlasti) našli na istim političkim pozicijama (i) sa slobodnozidarskim kandidatima u zemlji.

Tuđman je poštovao ratne žrtve dinarskih Hrvata i zato je i njima povjerio manji broj položaja u vojsci, te tajnim i javnim službama. Dio ovih dinaraca bio je sklon američkoj politici državnih integracija što dokazuje da nisu bili protuzapadno nadahnuti. On je inače odabirao vodeće kadrove na temelju ili tendencioznih savjetovanja ili znalačkog dodvoravanja zainteresiranih. O svjetonazoru Tuđmanovih izabranika svjedoči općepoznata činjenica da su od hrvatskih ministara (do kraja 1999.) samo nekolicina (posebno nepotkupljiva Hercegovka Vokička) poznati kao praktički (dakle ne paradni) katolici. Hrvatsko dinarsko pučanstvo ostalo je sirotinja i poslije pobjede u ratu.

Optuživanje Hercegovaca

Samo ovaj podatak opovrgava dovoljno izmišljotine međunarodnih protukršćanskih središta i njihovih hrvatskih izdajničkih ispostava da je Tuđman bilizu klerikalizmu. Tuđmanu je pojavljivanje u javnosti s crkvenim uglednicima služilo u prvom redu za pridobivanje hrvatskih vjernika kao birača. On je osobno poštovao tradiciju, ali je sigurno hrvatske mase, koje su oduševljeno dočekivale Ivana Pavla II., doživljavao kao potencijalne birače svoje stranke. Tuđman je vjerojatno i htio Hrvatsku utemeljiti na kršćanskim zasadama, ali i s od njega osobno odabranim funkcionarima to je bilo gotovo apsolutno nemoguće ostvariti. Tuđmanu se posebno izmišlja

»antisemitizam«. Martin Sopta u jednom razgovoru za tisak točno utvrđuje »da, nakon Izraela, nema države na svijetu koja u postocima ima više ministara Židova u svojoj vladi od Hrvatske« (Globus, od 17. 9. 1999.).

Bez obzira na to što se s vremenom broj dinaraca, a posebno Hercegovaca, na utjecajnim položajima smanjivao, određeni pojedinci (posebno iz nekih novinarskih krugova) dobili su kao plaćenici zadatak rušiti u Hrvata nacionalni ponos i zato su nastavili i dalje okrivljavati Hercegovce i za sva nepostojeća zla u Hrvatskoj. Suočeni s tvrdokornošću dinarskoga ljudskog potencijala, međunarodni čimbenici i njihovi hrvatski plaćenici povelili su u svojim medijima patološku kampanju optuživanja posebno Hercegovaca za sva zla koja su snašla hrvatski narod. Tako se Hercegovce poistovjetilo s demoniziranim Pašalićem iako je opće poznato da je u zbilji samo provodio Tuđmanova htijenja i da on nije Hercegovac jer je podrijetlom iz Šuice u Bosni. Na žalost neki su naivni Hrvati povjerovali u izmišljotine te promidžbe.

Pogreška u nazivu

Oni su pridali i novo značenje pojmu Hercegovac u smislu da se pod tim nazivom počelo razumijevati sve dinarce, pa čak i svakog državotvornog Hrvata. Nekima su Hercegovci čak i Sinjani i Metkovčani. U vezi s time treba napomenuti da stvarno Tomislav Grad, Šuica, Kupres nikad nisu bili Hercegovina, a pogotovo ne Uskoplje, Bugojno, Jajce, Travnik.

Nepobitne su činjenice ove: Dinarski čovjek nije imao vodeću ulogu u vođenju hrvatske vanjske politike. Dinarci nisu kreirali ni gospodarsku politiku, tako da se njima (bez obzira što su se pojedini od njih u pretvorbi pretvorili u prave hajduke) ne može pripisati odgovornost za slom hrvatskoga gospodarstva. Dinarac nije odlučivao ni o politici zaduživanja kreditima, koji su bili uvjetovani i previsokim kamatama, s kojima se trajno zarobljava narode i države. (Po uvodnom tekstu u knjizi »Maček i Luburić«